

PRAVO NA PRISTUP INTERNETU KAO LJUDSKO PRAVO

Apstrakt

Doba komunikacija, u kojem živimo, neminovno se reflektuje na sve sfere života, pa tako i na ljudska prava. Brzina informacije je nešto što je današnjem čoveku postala osnovna potreba. Metodi na koji se ljudi danas informišu drastično se razlikuju od metoda, recimo pre dvadeset godina. Imajući u vidu da se čovek saživeo sa modernim tehnologijama i da često putem njih ostvaruje svoje bitne životne aktivnosti, nameće se potreba da se preispitaju dosadašnje postavke o pojedinim ljudskim pravima, prvenstveno o slobodi mišljenja i izražavanja. Retko koji razvoj tehnologija, kao pojava Interneta, je imao tako dalekosežne efekte. Omogućavajući pojedincima da razmenjuju informacije i ideje momentalno i jeftino, nezavisno od nacionalnih granica, Internet omogućava pristup informacijama i znanju koji su prethodno bili nedostižni. Imajući navedeno u vidu, pojedine države su pravo na pristup Internetu podigle na nivo ljudskog prava. Fenomenom Interneta u sklopu zaštite i unapređenja ljudskih prava bavio se i specijalni izvestilac Ujedinjenih nacija u svom izveštaju, koji je razmatran u ovom radu.

Ključne reči: *Ljudska prava, sloboda misli i izražavanja, sloboda govora, pravo na pristup Internetu, Internet, bezbednost na Internetu, zaštita podataka o ličnosti.*

1. Uvod

U osnovi upotrebe Interneta jeste primanje i slanje (tj. razmena) elektronskih podataka.² Običan čovek, pored toga što je postao veliki konzument informacija, zahvaljujući modernim tehnologijama, često je i reporter. Nisu retke situacije kada, čak i veliki svetski mediji, kao izvor informacija navode fotografije ili izveštaj nekog lica koje se slučajno zateklo na mestu događaja i putem društvenih mreža postavio

¹ Autor je rukovodilac Sektora za opšte i pravne poslove u Fondaciji „Registar nacionalnog internet domena Srbije (RNIDS), e-mail: dejan.djukic@rnids.rs

² D. Prlja, M. Reljanović, *Pravna informatika*, Beograd 2010., 129.

informacije o tome. Pored toga, ove vrste medija su često snažno sredstvo za društvenu kritiku. Poznato je da su društvene mreže odigrale određenu ulogu tokom Arapskog proleća. Ovi servisi pokazali su se kao sredstvo koje je omogućilo organizaciju i razmenu informacija tokom “Arapskog proleća”, s tim što nisu bili njegov uzrok.³ Pojedine države vrše filtriranje dostupnosti sadržaja na Internetu, kao primer, često se navodi NR Kina, u kojoj postoje određene službe koje danonoćno rade na kontroli i blokiranju sadržaja kome mogu da pristupe korisnici Interneta locirani u Kini. Ovim korisnicima je ograničen pristup popularnim globalnim društvenim mrežama, kao što su Twitter i Facebook,⁴ ali i određenim informacijama.⁵

2. Položaj prava na pristup Internetu u klasifikaciji ljudskih prava

Kada govorimo o ljudskim pravima, pod time mislimo na veći broj pojedinačnih prava i sloboda koje su, po pravilu, sadržane u određenom pravnom aktu. Ova vrsta liste ljudskih prava, ili katalog prava i sloboda kako se ona još naziva, potiče pre svega iz međunarodnih konvencija i drugih akata. Najpoznatiji od ovih dokumenata jesu Opšta deklaracija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima iz 1948, Međunarodni pakt UN o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, oba iz 1966. kao i Evropska Konvencija o ljudskim pravima iz 1950. Pored toga, opsežne liste ljudskih prava sadrže i nacionalni izvori prava, recimo Ustav Republike Srbije iz 2006. godine, gotovo polovinu, od ukupno 206 članova, posvećuje materiji ljudskih prava.⁶

Da bi se ljudska prava lakše i logičnije prikazala, u udžbenicima ustavnog prava uobičajena je njihova klasifikacija na sledeće grupe: 1) lična prava i slobode, 2) politička prava i slobode, 3) socijalna, ekonomska i kulturna prava, 4) dužnosti građana, 5) posebna prava manjina, 6) posebna prava stranaca.⁷ Lista ljudskih prava se stalno obogaćuje, proširenjem obima pojedinih prava, jemčenjem novih, po sadržini užih prava, koja nastaju „deljenjem“ klasičnih prava, kao i unošenjem na listu

³ A. Osrečki, „Novi mediji i “Arapsko proleće”, u: 2014“, *Politička misao*, Zagreb, str. 101-122.

⁴ China defends internet censorship, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8727647.stm>, 12. 7. 2016.

⁵ Vid. 94 Search Terms That China Bans Because Of Tiananmen Square, <http://www.businessinsider.com/words-china-banned-from-search-engines-after-tiananmen-square-2014-6>, 13. 7. 2016.

⁶ S. Gajin, *Ljudska prava, pravno-sistemiški okvir*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd 2012., 130.

⁷ B. Milosavljević, D. Popović, *Ustavno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd 2015., 144-145.

sasvim novih prava.⁸ Lista ljudskih prava koja je utvrđena u Ustavu ne predstavlja potpun katalog ljudskih prava u našem pravnom poretku. Ona je otvorena za stalno proširenje putem potvrđivanja novih međunarodnih ugovora i donošenjem zakona koji bi jemčili nova ljudska prava.⁹

Iz obaveze stalnog unapređivanja proizlazi i zabrana smanjivanja dostignutog nivoa ljudskih prava. Ta zabrana podrazumeva da lista ljudskih prava koja su zajemčena može biti samo proširivana, ne i sužavana, kao i da se ne može snižavati onaj nivo uživanja tih prava koji je dostignut u praksi.¹⁰ U nekim ekonomski razvijenim državama, pristup Internetu je prepoznat kao pravo. Na primer, Parlament Estonije je usvojio 2000. godine zakon prema kom je Internet pristup osnovno ljudsko pravo. Ustavni savet Francuske je 2009. proglasio pristup Internetu za osnovno pravo, a Ustavni sud Kostarike je 2010. godine, doneo sličnu odluku.¹¹ Finska je pristup Internetu odgovarajućeg protoka uredila kroz institut obaveznog servisa.¹²

Kada govorimo o ovom pravu, potrebno je da odredimo njegovo mesto u okviru korpusa ljudskih prava. Nema sumnje da je ono u direktnoj vezi sa pravom na slobodu mišljenja i izražavanja, prema kom svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.¹³ Ovom slobodom se čoveku omogućuje da nesmetano formira svoje mišljenje o različitim društvenim, političkim i drugim pitanjima, da traži i prima informacije i ideje drugih i da svoje ideje iznosi drugima. Kao uobičajeni načini primanja i izražavanja ideja navode se govor, pisanje, slika i „drugi načini“ (kao što su mediji i sredstva elektronskog komuniciranja).¹⁴

U okviru Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ovo pravo doživljava određenu razradu. Propisano je da svako ima pravo na slobodu izražavanja, što uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Kako korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu

⁸ B. Milosavljević, *Uvod u teoriju ustavnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd 2011., 36.

⁹ B. Milosavljević, D. Popović, 172.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Finland makes broadband a 'legal right', <http://www.bbc.com/news/10461048> 12. 7. 2016.

¹² Section 85, Information Society Code (917/2014), prevod na engleski, dostupno na <http://www.finlex.fi/en/laki/kaanomkset/2014/en20140917.pdf>

¹³ Član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, UN 10. decembar 1948.

¹⁴ B. Milosavljević, D. Popović, 160-161.

nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja poverljivih obaveštenja, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.¹⁵

Interesantno je napomenuti da je do pune primene navedena dva međunarodna izvora došlo tek pojavom Interneta. Tek sa pojavom ove tehnologije, svako ima pravo na potpunu slobodu izražavanja. Situacija je drugačija kod klasičnih medija gde postoji posrednik kako u vidu novinara, urednika i dr. Dakle, na Internetu se sloboda izražavanja materijalizuje direktno, bez posebnog tehničkog znanja ili ograničenja.¹⁶

Ograničenja ovog prava su ujedno i prava i slobode drugih, te kada govorimo o pravu na slobodu izražavanja nužno je da napomenemo da je ovo pravo, između ostalog, ograničeno i ljudskim pravima drugih, kao što su dostojanstvo čoveka, pravo na privatnost. Kod odnosa ovih prava, neizbežno je, sve aktuelnije, pitanje slobode govora na Internetu. U tom smislu mnogi zloupotrebljavaju tu fleksibilnost i demokratičnost Interneta, koja je posledica njegove samoregulacije,¹⁷ tako što postavljaju sadržaje kojim se grubo krše prava drugih. Ovde se kao primer najčešće navodi govor mržnje, dok postoje i daleko ekstremniji slučajevi zloupotrebe aktivnosti poput terorističkih organizacija koje koriste društvene mreže u svrhe propagande i objavljivanja svojih zlodela.¹⁸

Specijalni izvestilac UN u svom izveštaju¹⁹ se bavio pitanjem pristupa Internetu kao ljudskom pravu. Naveo je da ovo pravo ima više dimenzija, najpre pristup sadržaju na mreži bez bilo kakvih ograničenja, osim u nekoliko ograničenih slučajeva saglasno međunarodnom pravu, kao i dostupnost neophodne infrastrukture i informaciono-komunikacionih tehnologija u cilju pristupa Internetu. Oslanjajući se na član 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, dalje navodi da je Internet postao ključno sredstvo kojim pojedinci mogu da ostvare svoje pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što je garantovano u navedena dva dokumenta. Dakle, ovim potonjim aktom

¹⁵ Član 10. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Savet Evrope, 4. novembar 1950.

¹⁶ J. Surčulija, „Regulatorni izazovi slobode izražavanja“, u: Surčulija J. (ur.), *Sloboda izražavanja na Internetu*, Beograd 2010., 19-25.

¹⁷ Pitanje samoregulacije Interneta, odnosno ko i kako bi trebao da upravlja Internetom, kao i to da li je uopšte moguće upravljati njime je i dalje otvoreno. Vid. J. MA. E. A. Caral, „Lessons From ICANN: Is self-regulation of the Internet fundamentally Flawed?“, *International Journal of Law and Information Technology*, Vol 12, No 1., 1-31.

¹⁸ How terrorists are using social media, Telegraph, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11207681/How-terrorists-are-using-social-media.html> 11. 7. 2016.

¹⁹ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue.

predviđeno je da niko ne može da bude uznemiravan zbog svojih mišljenja, da svako lice ima pravo na slobodu izražavanja, bez obzira na granice, što podrazumeva slobodu iznalaženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, u usmenom, pismenom, štampanom ili umetničkom obliku, ili na bilo koji način po slobodnom izboru. Ostvarivanje ovih sloboda obuhvata posebne dužnosti i odgovornosti. Sledstveno tome, ono može biti podvrgnuto izvesnim ograničenjima koja moraju, biti izričito određena zakonom, a potrebna su iz razloga poštovanja prava ili ugleda drugih lica ili zaštite bezbednosti države, javnog reda, javnog zdravlja i morala.²⁰

Veliki potencijal i prednosti Interneta leže u njegovim jedinstvenim karakteristikama, kao što su brzina, dostupnost širom sveta i relativna anonimnost korisnika. Istovremeno, ova obeležja Interneta omogućavaju širenje informacija u “realnom vremenu” i mogućnost mobilisanja građana, što je stvorilo, vid bojazni među vladama. Ovo je dovelo do povećanja ograničenja na Internetu, primenom sofisticirane tehnologije za blokiranje sadržaja, praćenje i identifikaciju aktivista i kritičara, kriminalizaciju legitimnog izražavanja, kao i usvajanja restriktivnih zakona, koji opravdavaju takve mere. Navedeno postupanje je u suprotnosti sa obavezama država iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kojim su garantovana prava na slobodu izražavanja.²¹

Navedena ograničenja su najpre prisutna u zemljama u kojima je Šerijatsko pravo na snazi, ali i na određen način i u Turskoj,²² Mađarskoj,²³ itd. Turska, je recimo često na meti kritičara, kada je sloboda izražavanja u pitanju, u ovoj zemlji se često blokira pristup čitavim servisima na Internetu, poslednji put su blokirane društvene mreže Twitter i Facebook nakon bombaških napada u Ankari.²⁴ Sa druge strane, SAD i Velika Britanija, kao najveći kritičari drugih zemalja, kada su slobode i demokratija generalno u pitanju, ne mogu da se pohvale zaštitom ovih sloboda u praksi. Otkrića

²⁰ International Covenant on Civil and Political Rights (УН док.), 2200А (XXI), 16. december 1966.

²¹ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue.

²² Can a Turkey sliding into despotism and censorship still join the EU? The answer must be no, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2016/mar/07/turkey-despotism-censorship-join-eu-answer-no> 11. 7. 2016.

²³ Hungary's Crackdown on the Press, http://www.nytimes.com/2014/09/09/opinion/hungarys-crackdown-on-the-press.html?_r=0 7. 7. 2016.

²⁴ Turkish government 'blocks Twitter and Facebook' as part of alleged media ban following Ankara blast, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/ankara-explosion-turkey-twitter-facebook-ban-a6929136.html> 5. 7. 2016.

Edvarda Snoudena²⁵ i situacija sa Džulijanom Asanžom²⁶ nam govore da nema nevinih, kada je u pitanju sistematski i državno organizovano kršenje slobode izražavanja i drugih ljudskih prava.

Kada govorimo o blokiranju sadržaja na Internetu, ono se odnosi na mere preduzete za sprečavanje dostupnosti određenog sadržaja krajnjem korisniku. To uključuje sprečavanje korisnicima da pristupaju određenim veb prezentacijama, IP adresama, nazivima domena, obaranje veb prezentacija sa veb servera na kom su postavljene ili pomoću tehnologija za filtriranje, kojim se onemogućava pristup sadržaju koji sadrži određene ključne reči ili drugi određen sadržaj. Na primer, nekoliko zemalja i dalje blokira pristup YouTubeu, servisu za deljenje video sadržaja na koji korisnici mogu da otpreme i pregledaju video materijale. Kina, koja primenjuje neke od najpreciznijih i najobimnijih sistema za kontrolisanje informacija na Internetu, usvojila je opsežne sisteme filtriranja koji blokiraju pristup sajtovima koji sadrže ključne pojmove kao što su “demokratija” i “ljudska prava”. Specijalni izvestilac UN je izrazio duboku zabrinutost zbog korišćenja ovih mehanizama za regulisanje i cenzuru informacija koji su vrlo sofisticirani sa višeslojnom kontrolom i često skriveni od javnosti.²⁷

Dok blokiranje i mere za filtriranje uskraćuju pristup određenim sadržajima na Internetu, države takođe preduzimaju mere da bi onemogućile pristup Internetu u potpunosti. Pored toga, postoje predlozi za onemogućavanje korisnika da pristupa Internetu ukoliko krši prava intelektualne svojine. Na međunarodnom nivou, Trgovinskim sporazumom protiv falsifikovanja (ACTA),²⁸ kao multilateralnim sporazumom, predlagano je uspostavljanje međunarodnih standarda za zaštitu prava intelektualne svojine. Inače predlog ovog sporazuma je izazvao veliku buru u evropskoj javnosti i izveo veliki broj građana na proteste,²⁹ usled čega je obustavljen proces ratifikacije ovog sporazuma.

Pored navedenog u Izveštaju specijalnog izvestioca UN, mišljenja smo da je i pravo na privatnost, integralni deo prava na pristup Internetu. Dakle, da bi korisnici pristali i bili slobodni da koriste ovo pravo, potrebno je da imaju poverenja da njihova privatnost ili drugi poverljivi podaci neće biti zloupotrebljeni.

²⁵ NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily, <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/nsa-phone-records-verizon-court-order> 6. 7. 2016.

²⁶ Britain ‘sets dangerous precedent’ by defying UN report on Assange, <http://www.theguardian.com/media/2016/feb/24/britain-precedent-defy-un-report-julian-assange-politicians> 6. 7. 2016.

²⁷ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue.

²⁸ Konačna verzija Trgovinskog sporazuma protiv falsifikovanja (ACTA) iz maja 2011. dostupna je na adresi: http://www.mofa.go.jp/policy/economy/i_property/pdfs/acta1105_en.pdf 7. 7. 2016.

²⁹ Acta protests: Thousands take to streets across Europe, <http://www.bbc.com/news/technology-16999497> 7. 7. 2016.

Svakodnevno, milijarde ljudi širom sveta koriste Internet radi razmene ideja, obavljanja finansijskih transakcija, i održavanja u kontakta sa porodicom, prijateljima i kolegama. Prema poslednjoj analizi koju je objavila Nacionalna uprava za telekomunikacije i informacije (NTIA),³⁰ koja je deo američkog ministarstva trgovine, navedeni su zabrinjavajući podaci u vezi poverenja korisnika u to koliko su njihovi podaci zaštićeni. Naime, analiza pokazuje da, u vreme kada neovlašćeno presretanje podataka, sigurnosni incidenti i povreda privatnosti postaju sve učestaliji, Amerikanci postaju sve više zabrinuti u pogledu sigurnosti na Internetu i ograničavaju svoje prisustvo na ovoj mreži.³¹

Kada govorimo o povredi prava na privatnosti i povredi prava ličnosti uopšte, putem ove globalne mreže, posebno mesto u tome zauzima pitanje utvrđivanja kolizionih norme. Kada je reč o ličnim pravima, pravna praznina domaćeg kolizionog prava je potpuna.³² Gledano uporednopravno, međunarodno lično pravo je nestabilizovana oblast kolizionog prava: prevladavaju pravna pitanja na koja je moguće dati razne odgovore, i za koja se nude razni odgovori. Ne postoji u uporednom kolizionom pravu neki iskristalisano gotov model koji bi bilo moguće preuzeti u domaćem kolizionom pravu, bilo u potpunosti, bilo u osnovi.³³ Sa druge strane, nacionalna zakonodavstva, sve češće uređuju oblast zaštite podataka o ličnosti na takav način da pružaju zaštitu nezavisno od mesta nastanka povrede prava ili drugih faktora.

Značaj bezbednosti na Internetu, u smislu zaštite ljudskih prava, prepoznao je specijalni izvestilac UN u navedenom izveštaju. Kada se sajber-napad može pripisati državi, to jasno predstavlja kršenje obaveze da se poštuju pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. Iako je utvrđivanje porekla sajber-napada i identitet počinioca često tehnički teško, treba napomenuti da države imaju obavezu da štite pojedince protiv ometanja kojim se podriiva uživanje prava na slobodu mišljenja i izražavanja. Ova obaveza podrazumeva da države moraju da preduzmu odgovarajuće i efikasne mere da otkriju počinioc, kao i da usvoje mere za sprečavanje takvog postupanja u budućnosti.³⁴

³⁰ Veb prezentacija NTIA nalazi se na: <https://www.ntia.doc.gov/> 7. 7. 2016.

³¹ Analiza NTIA-e „Lack of Trust in Internet Privacy and Security May Deter Economic and Other Online Activities“, dostupno na: <https://www.ntia.doc.gov/blog/2016/lack-trust-internet-privacy-and-security-may-deter-economic-and-other-online-activities> 1. 7. 2016.

³² V. Vodinić, *Međunarodno privatno pravo ličnosti*, Fakultet za poslovno pravo, Nomos, Beograd 2003, 11.

³³ *Ibid.* 13.

³⁴ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue.

3. Osvrt na domaće zakonodavstvo

Pitanje koje je predmet razmatranja u ovom radu nije direktno uređeno domaćim propisima. Međutim, naše zakonodavstvo uređuje značajan krug pitanja koja su u vezi sa ovim pravom. Najpre, Ustav Republike Srbije garantuje slobodu mišljenja i izražavanja i propisuje da se jemči sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije.³⁵

Ustav dalje propisuje, među medijskim slobodama da je svako slobodan da bez odobrenja, na način predviđen zakonom, osniva novine i druga sredstva javnog obaveštavanja. Naglašeno je da u Republici Srbiji nema cenzure.³⁶ Pod pravom na obaveštenost, Ustav propisuje da svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju.³⁷

Terminologija u oblasti ljudskih prava nije čvrsto fiksirana, već razvojno orijentisana i, otud može biti nepouzdana i relativizovana. Kako se uloga moderne države u odnosu prema ljudskim pravima generalno menja u progresivnom smeru, tako ustavni tekstovi postaju relativno terminološki nepouzdati.³⁸ Na sličan način možemo posmatrati pravo koje predmet ovog rada, kroz prizmu prava na slobodu mišljenja i izražavanja i medijske slobode. Naime, u svetlu novog doba, ova prava su dobila novo, nadograđeno značenje.

Ustavom je propisano da je tajnost pisama i drugih sredstava komuniciranja nepovrediva. Odstupanja su dozvoljena samo na određeno vreme i na osnovu odluke suda, ako su neophodna radi vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom.³⁹ Ustav sadrži jednu generalnu normu, dok Zakon o elektronskim komunikacijama propisuje da presretanje elektronskih komunikacija kojim se otkriva sadržaj komunikacije nije dopušteno bez pristanka korisnika, osim na određeno vreme i na osnovu odluke suda, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom.⁴⁰

³⁵ Član 46. Ustava Republike Srbije, Sl. glasnik RS, br. 98/2006.

³⁶ Član 50. Ustava.

³⁷ Član 51. Ustava.

³⁸ B. Milosavljević, 35.

³⁹ Član 41. Ustava.

⁴⁰ Član 126. stav 1. Zakona o elektronskim komunikacijama, Sl. glasnik RS, br. 44/2010, 60/2013 - odluka US i 62/2014.

Savremena pravna teorija pravo na privatnost posmatra sa tzv. aktivnog stanovišta. Prednost definicija privatnosti koje polaze od kontrole informacija jeste u tome što omogućavaju da se jasno identifikuje interes koji je u pitanju (npr. pri vršenju elektronskog nadzora i praćenja).⁴¹ Ustav jemči zaštitu podataka o ličnosti. Pravo na lični podatak jeste pravo fizičkog lica povodom ličnih podataka. Lični podatak je podatak o određenom ili odredivom fizičkom licu, bez obzira na to ko je to lice, ko podatak obrađuje i kako to čini.⁴² Prikupljanje, držanje, obrada i korišćenje podataka o ličnosti uređuju se zakonom. Zabranjena je i kažnjiva upotreba podataka o ličnosti izvan svrhe za koju su prikupljeni, u skladu sa zakonom, osim za potrebe vođenja krivičnog postupka ili zaštite bezbednosti Republike Srbije, na način predviđen zakonom. Svako ima pravo da bude obavešten o prikupljenim podacima o svojoj ličnosti, u skladu sa zakonom, i pravo na sudsku zaštitu zbog njihove zloupotrebe.⁴³

Osnovni motiv uspostavljanja prava na privatnost sastoji se u zaštiti čovekove privatne sfere od samovoljnog mešanja vlasti i bilo kog drugog (pravnih lica, medija, drugih ljudi). To je zaštita u srcu ideje o uspostavljanju sfere slobode pojedinca, jer bez zaštite svoje privatnosti, niko ne može biti istinski slobodan.⁴⁴ Najdrastičniji oblik narušavanja privatnosti korišćenjem elektronskih komunikacija jeste krađa identiteta neke osobe sa ciljem sticanja materijalne ili druge koristi. Ovo će se dogoditi kada neko na Internetu ili u okviru neke druge računarske mreže neoprezno upotrebljava svoje lične podatke, kao što su jedinstveni matični broj građana, broj kreditne kartice, razne šifre koje omogućavaju pristup privatnim podacima tog lica. Kada se jednom privatni podaci kompromituju, odnosno postanu dostupni drugom licu, koje inače nema autorizaciju da im pristupi, mogu se upotrebiti za različite protivpravne svrhe.⁴⁵ Mnoge odluke Evropskog suda za ljudska prava tretirale su povredu prava privatnosti, tj. mešanje u privatni i porodični život, poput zadiranja u seksualnu opredeljenost, prisluškivanjem telefonskog razgovora, prikupljanjem informacija i podataka, otkrivanjem ličnih i medicinskih podataka, fizičkom prismotrom lica itd. Odlukama tog suda na osnovu člana 8. EK, štite se privatni život, porodični život, dom i prepiska, što su zaštićene oblasti.⁴⁶

⁴¹ D. Prlja, M. Reljanović, Z. Ivanović, *Internet pravo*, Institut za uporedno pravo, Beograd 2012., 95.

⁴² V. Vodinić, „Pravo zaštite ličnih podataka“, u: Trkulja J. (ur.) 2011, *Pravo informacionih tehnologija*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik Beograd, 139-184.

⁴³ Član 42. Ustava.

⁴⁴ B. Milosavljević i D. Popović, 155.

⁴⁵ D. Prlja, M. Reljanović, 133.

⁴⁶ D. Popesku, „Zaštita prava privatnosti i njegove sfere“, *Strani pravni život*, 1/2016, 80.

Pored Ustava oblast privatnosti je uređena i posebnim propisom, Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti.⁴⁷ Ovaj Zakon je donet 2008. godine, po nekim pitanjima može se okarakterisati kao progresivan propis za vreme u kome je donet, ali sa druge strane i kao vrlo krut i u nesrazmeri sa praksom. Ovim zakonom se uređuju uslovi za prikupljanje i obradu podataka o ličnosti, prava lica i zaštita prava lica čiji se podaci prikupljaju i obrađuju, ograničenja zaštite podataka o ličnosti, postupak pred nadležnim organom za zaštitu podataka o ličnosti, obezbeđenje podataka, evidencija, iznošenje podataka iz Republike Srbije i nadzor nad izvršavanjem ovog zakona.⁴⁸ Pravo na lični podatak sadrži ovlašćenja svakog određenog ili odredivog fizičkog lica koje ono ima povodom ličnih podataka. Pravo na lični podatak pripada svakom čoveku, nezavisno od toga da li je domaći državljanin, koje rase, vere – ukratko, nezavisno od bilo kog ličnog svojstva.⁴⁹ Cilj ovog zakona je da, u vezi sa obradom podataka o ličnosti, svakom fizičkom licu obezbedi ostvarivanje i zaštitu prava na privatnost i ostalih prava i sloboda.⁵⁰

Uprkos svojoj humanoj misiji, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti ima određene nedostatke. Naime, Zakon insistira na izričitoj izjavi volje prilikom davanja saglasnosti za obradu podataka, ne dozvoljava nijedan oblik konkludentnog davanja saglasnosti. Prema Zakonu obrada nije dozvoljena ako fizičko lice nije dalo pristanak za obradu, odnosno ako se obrada vrši bez zakonskog ovlašćenja.⁵¹ Punovažan pristanak lica može dati pismeno ili usmeno na zapisnik.⁵² Pismeni oblik podrazumeva i elektronski oblik, pod uslovima iz zakona kojim se uređuje elektronski potpis.⁵³ Dakle, zakon insistira na pisanoj izjavi davanja saglasnosti, a koja može biti potpisana ručno ili elektronskim potpisom, u oba slučaja to otežava elektronsko poslovanje i menja, barem kada su fizička lica u pitanju, načelo Zakona o obligacionim odnosima, prema kom zaključivanje ugovora ne podleže nikakvoj formi.⁵⁴

U pogledu raskoraka ovog Zakona sa potrebama elektronskog poslovanja, određenu zabrinutost je iskazao i Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Poverenik je istakao da je svaka obrada putem Interneta gotovo onemogućena postojećim rešenjem Zakona o

⁴⁷ Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Sl. glasnik RS”, br. 97/2008, 104/2009 - dr. zakon, 68/2012 - odluka US i 107/2012.

⁴⁸ Član 1. ZPPL.

⁴⁹ V. Vodinelić, 139-184.

⁵⁰ Član 2. ZPPL.

⁵¹ Član 7, stav 1, tačka 1, ZPPL.

⁵² Član 10, stav 2, ZPPL.

⁵³ Član 3, stav 1, tačka 9. ZPPL.

⁵⁴ Član 67. Zakona o obligacionim odnosima, Sl. list SFRJ, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, Sl. list SRJ, br. 31/93 i Sl. list SCG, br. 1/2003 - Ustavna povelja.

zaštiti podataka o ličnosti, budući da je on i u vreme donošenja bio zastareo, jer praktično ignoriše fenomen elektronskog poslovanja i elektronske komunikacije generalno. Posledica takvog stanja je, latentna, hipotetička mogućnost da se ovo poslovanje zabrani ili da se odvija protivno zakonima.⁵⁵

Određene garancije, u vezi sa ovom pravom sadrži i Zakon o elektronskim komunikacijama. U ciljevima i načelima regulisanja odnosa u oblasti elektronskih komunikacija propisano je obezbeđivanje mogućnosti krajnjih korisnika da, prilikom korišćenja javnih komunikacionih mreža i usluga, slobodno pristupaju i distribuiraju informacije, kao i da koriste aplikacije i usluge po svom izboru.⁵⁶ Pored toga, Zakon sadrži poglavlje posvećeno pitanju Univerzalnog servisa, pod čime se podrazumeva univerzalni skup osnovnih telekomunikacionih usluga određenog kvaliteta i obima koje treba da budu dostupne svima u okviru javnih telekomunikacionih mreža na teritoriji Republike Srbije, po prihvatljivim cenama.⁵⁷ Prema slovu Zakona, osnovne usluge univerzalnog servisa obuhvataju, između ostalog, pristup javnoj komunikacionoj mreži i javno dostupnim telefonskim uslugama na fiksnoj lokaciji, uključujući uslugu prenosa podataka koja obezbeđuje funkcionalan pristup Internetu. Usluge univerzalnog servisa pružaju se na tehnološki neutralnoj osnovi, sa propisanim kvalitetom i po pristupačnim cenama, a osobama sa invaliditetom i socijalno ugroženim korisnicima po povoljnijim cenama.⁵⁸

Posebna regulativa koja se bavi problemom zaštite podataka na Internetu i u elektronskim komunikacijama uopšte, javila se kao odgovor na neadekvatnost postojeće pravne zaštite u državama.⁵⁹ Uređivanjem mera zaštite od bezbednosnih rizika u informaciono-komunikacionim sistemima posebno se bavi nedavno donet Zakon o informacionoj bezbednosti.⁶⁰ Ovim zakonom propisuje se niz mera i aktivnosti za prevenciju i reakciju kada je u pitanju bezbednost informaciono-komunikacionog sistema (IKT sistem).

Svojevremeno Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona igrama na sreću je bio, na izvestan način, pretnja po pravo na pristup Internetu, te je predviđao u članu 10, stav. 1, tačka. 16. zabranu omogućavanja pristupa veb sajtovima od strane domaćih operatora usluga na elektronskim komunikacionim mrežama, pravnim ili fizičkim licima koja organizuju igre na sreću bez odobrenja ili saglasnosti Uprave

⁵⁵ Pismo Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti je dostupno na adresi: <http://www.poverenik.rs/images/stories/dokumentacija-nova/razno/pismovucicu.pdf>

⁵⁶ Član 3, stav 1, tačka 11. ZEK.

⁵⁷ Izvor: ratel.rs

⁵⁸ Član 55. ZEK.

⁵⁹ D. Prlja, M. Reljanović, Z. Ivanović, 87.

⁶⁰ Član 1. Zakona o informacionoj bezbednosti, Sl. glasnik RS", br. 6/2016.

za igre na sreću.⁶¹ Ovakvo regulatorno rešenje bi dovelo do uvođenja sistema kontrole Interneta koji može pokrenuti čitav talas cenzure bez adekvatne kontrole čime bi osnovna ljudska prava, u ovom slučaju sloboda izražavanja i informisanja, bila ograničena.⁶²

U jednom drugom slučaju, bez bilo kakvog uporišta u zakonu, internet provajderi u Srbiji su svojevremeno slali korisnicima pisma opomena u kojima je bilo navedeno da korisnik preuzimanjem fajlova ili drugim postupanjem na Internetu krši prava intelektualne svojine. Navodeno je da je takvo postupanje neautorizovano i protivzakonito, usled čega će internet provajder, ukoliko korisnik nastavi takvo postupanje, biti primoran da tom korisniku onemogući (trajno ili privremeno) pristup Internetu. Pored grubog kršenja prava na privatnost elektronske komunikacije i podataka o ličnosti korisnika,⁶³ internet provajderi, subjekti privatnog prava inače, su ovakvim postupanjem pretili korisnicima da će praktično suspendovati njihova prava na slobodu mišljenja i izražavanja.

4. Umesto zaključka

Pravo na pristup Internetu kao ljudsko pravo nije direktno uređeno domaćim propisima, na način kako je to uređeno u zemljama čiji su propisi navedeni kao primer u ovom radu. Međutim, kao što smo videli, u određenim segmentima i posredno, ovo pravo jeste garantovano. Ustav Republike Srbije garantuje slobodu mišljenja i izražavanja, tajnost korespondencije je zakonski garantovana, dok je zaštita ličnih podataka garantovana Ustavom i posebnim zakonom. Ono što je po našem mišljenju u nedovoljnoj meri uređeno jeste garancija dostupnosti pristupa Internetu određenog protoka na teritoriji Republike Srbije, za šta postoji opravdanje da bude uređeno kroz proširenje značenja pojma Univerzalnog servisa.

⁶¹ Predlog zakona o izmeni i dopuni Zakona o igrama na sreću je dostupan na internet prezentaciji Narodne Skupštine, na adresi: http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/4445-14.pdf 1. 7. 2016.

⁶² Analiza uvođenja filtriranja Interneta u Srbiji, <http://www.shareconference.net/sh/defense/analiza-uvodenja-filtriranja-interneta-u-srbiji> 1. 7. 2016.

⁶³ M. Reljanović, „Postupanja internet operatora povodom navodnog kršenja autorskih prava – zakonodavstvo i praska u Srbiji“, *Pravni zapisi* 1/2013, 126-144.

Dejan Djukic

Chief Legal and Administrative Officer at Serbian National Internet Domain Registry

INTERNET ACCESS AS A HUMAN RIGHT

Summary

The era of communication in which we live, is inevitably reflecting in all spheres of our lives, including human rights. Speed of information is something that has become a basic need of modern man. Methods how people are informing today are drastically differ from the methods of, say twenty years ago. Bearing in mind that the man is accustomed to live with modern technologies and often through them, exercised their fundamental life activities, there is a need to examine the current settings on certain human rights, primarily on freedom of opinion and expression. Hardly any development of technologies, such as appearance of the Internet has had such far-reaching effects. Allowing individuals to exchange information and ideas immediately and cheap but regardless of national boundaries, Internet provides access to information and knowledge that were previously unattainable. Bearing that in mind, some States have right to access to the Internet raised at the level of human rights. The phenomenon of the Internet within the protection and improvement Human Rights was also dealt by the UN Special Rapporteur in his report, which is considered in this paper.

Keywords: Human rights, freedom of thought and expression, freedom of speech, the right of access to the Internet, Internet, Internet security, protection of personal data.